

סלמאן מצאלחה: אין נביא בעירו

(על קינת צפוריה של טאהא מוחמד עלי)

טאהא מוחמד עלי, שירים. מערבית: אנטון שמאס, הוצאת אנדלוס 2006

"הבכי מתגורר בתוכי / מתרגש עלי בלילות / ובאור היום רובץ על קוץ / פוקד את חלומותי / ולא עולה בידי להשילו מעלי / כשאני מתעורר" (מתוך: לוואי שהיתה לי יכולתך לשלוט בבכי, ע' 205), כך חושף טאהא מוחמד עלי את צפונות לבו בפני הקורא. אכן, שיריו של טאהא הם שיר קינה אחד ארוך שמעלה את צפוריה (= ציפורי) על ראש דאבתו. ומכיון ש"לאן שטאהא הולך הוא תמיד הולך לצפוריה" כדי לספר את סיפורו, את סיפורו, שהרי "כל שארצה הוא זה: / שאזכה / לראות אחת לחודש / או לחודשיים / את זאת שנשלל ממני לראות / מיום שנפרדתי ממנה / בשחר ימי" (מתוך: שינה ותה, ע' 211). ומכיון שטאהא אוהב סיפורים, מן הראוי שנרחיב במעט את יריעת הסיפור.

ראשית, נקדים מסורת מוסלמית המספרת אנקדוטה מראשית האסלאם:

בעוד הנביא מוחמד כורע להתפלל, בחצר הפעבה שבמכה, הגיח איש בשם עוקבה, התנפל עליו, קשר בגד לצווארו וניסה לחנקו. עד שניגש אבו בכר, מי שעתיד להתמנות לח'ליף הראשון אחרי מות הנביא, חילץ את מוחמד והרחיק את עוקבה ממנו. בגרסה אחרת של המסורת מסופר, כי עוקבה זה השליך על מוחמד פֶּסֶל, או קרביים של גמל, לקול צחוקם המתגלגל של הנוכחים במקום, עד אשר ניגשה פאטמה, בתו של מוחמד, והסירה את הפֶּסֶל ממנו.

עוד ידובר על עוקבה זה בהמשך.

כוח שירתו של טאהא מוחמד עלי טמון בפשטותה. זוהי שירה נטולת טכניקה, כי איננה מחפשת טכניקה או תיחכום. זוהי שירה נטולת משקל ונטולת חרוז, כי היא שקולה במשקל אחר ובנויה פסיפס של תמונות נוטפות אובדן. היא מקוננת ודואבת בלחש, כשסרקאזם וחום אנושי דרים בה בכפיפה אחת, ומאחרי הסרקאזם מתחבא לו הכאב הגדול על העקירה מצפוריה. ומכיון שההווה והעתיד של צפוריה נשללו מטאהא הוא חי לו את הזכרונות, הוא חי לו את העבר שלו, את העבר של ציפורי.

כאבו על האובדן מוביל אותו אל מחוזות המרירות, והמרירות אינה מוסתרת כי אם מוצהרת בפה מלא: "המרירות מרדה בעקבותי, כפי שאפרווחים מדדים אחרי אמם התרנגולת", כלשונו באחד השירים.

על הכל, הפואטיקה של טאהא היא יותר פואטיקה של סיפור, פואטיקה של מספר עממי, ופחות פואטיקה של משורר האמון על אמנות השיר. משום כך, כשהוא מופיע בערבי-קריאה, נוהג הוא לעתים קרובות לתבל את הקריאה בסיפורי רקע עממיים, לעתים בדויים, כדי להשרות אווירה מבודחת כחיזוק נוסף לטקסטים שלו. ומשום שהפואטיקה שלו היא של סיפורי-עם, הוא פונה מעת לעת, בטקסטים הכתובים שלו, גם לשימוש בשפה הערבית המדוברת הקרובה יותר אל טבע הדיבור, הקרובה אל טבע הסיפור.

טאהא מוחמד עלי נכנס באוהלה של השירה הפלשתינית בפרט, והערבית בכלל, בגיל מאוחר. ומאחר שהשירה הפלשתינית, מכורח הנסיבות של מאבק לאומי, היתה נגועה שנים רבות במליציות-יתר ובאמירות הלאומיות הקיבוציות, לא טרח איש מקברניטי השירה הפלשתינית או הערבית להפנות תשומת-לב ראויה אל הקינה האותנטית של טאהא מוחמד עלי, שידעה להביא את סיפורו העממי למקומות שמעבר לים. והסיפור של טאהא, כפי שעולה מתוך הטקסטים שלו, הוא סיפור של מקום תחת השמש. תרצו – ייקרא המקום הזה צפויה, תרצו – ייקרא פלשתיין.

ובאשר למקום, שתי תמונות של פלשתיין עולות מן הספרות הפלשתינית מול עינינו: הפלשתיני שגלה, או הוגלה, מארץ מולדתו בנה לו במרוצת השנים דימוי של מולדת שהיא גן-עדן אבוד: "הרחק מן המולדת האפשרית והבלתי אפשרית... גנים ירוקים משתרעים היכן שפונות עיני", כדברי השיר של מוריד אלברגותי, משורר פלשתיני החי בקאהיר. מוריד אלברגותי מספר: "נהגתי לומר לחברי המצריים כי פלשתיין מכוסה עצים, צמחייה ופרחי בר..." בעקבות הסכמי אוסלו הגיע מוריד אלברגותי לביקור ברמאללה ובכפר-הולדתו. הוא העלה את רשמיו על הכתב בספר שקרא לו בשם "ראיתי את רמאללה", ובו הוא עושה חשבון-נפש נוקב עם עצמו. בתוך השאר הוא כותב: "מה כל הגבעות הקירחות השוממות הללו? האם נהגתי לשקר לאנשים אז? ... האם ציירתי תמונה אידיאלית של פלשתיין בגלל שאבדה? אמרתי לעצמי, כאשר יבוא בני, תמים, לבקר כאן, יחשוב שתיארתי לו ארץ אחרת", ומוסיף ברגותי: "איך שרתי לארצי שעה שאינני מכיר אותה? האם שיקרתי מעט? הרבה? לעצמי?

לאחרים? איזה מין אהבה היא זאת שעה שאין אנו מכירים את האהובה?" להבדיל מן הפלשתיני הגולה, שמגלה כי צייר לו תמונה דמיונית של מולדת שאינו מכירה, הפלשתיני שנשאר מגלה במרוצת השנים כי הארץ היא זאת שאינה מכירה אותו, היא שמתכחשת ומתנכרת לו: הארץ משנה את פניה, הכל משתנה בה, עוף השמיים, האדמה על עצייה, מעיינותיה, היא שדוחה את המבקש לקרוא לה ומטיחה בפניו: "מי אתה?" כדברי השיר של סמיח אלקאסם, שכותרתו "מולדת". ואולי משום כך קרא סמיח אלקאסם לבנו הבכור בשם "נָטָן", כדי שיכנהו הבריות "אבו נָטָן", כלומר, "אבו מולדת", כמנהג אנשי המקום.

מכיון שצפוריה שינתה את פניה ונעשתה צפורי, כמשל לארץ כולה, יושב לו טאהא
בנצרת, לא רחוק ממנה, מושיט את ידו ואינו יכול לגעת בה. את נצרת הוא מכנה
"מולדת שנייה", כי צפוריה היא המולדת, והיא "הגעגועים הנצחיים אל הנעלם",
כמו שהוא מצהיר בריאיון אחד.

בעיני המשורר שנשאר במולדת הארץ נעשית משולה לזונה בוגדנית שמוכנה להעניק
את חסדיה למלחים זרים ולכל המתדפקים על שעריה, להוציא את בעליה החוקיים,
כמו שכותב טאהא: "בוגדנית היא האדמה / האדמה לא תשמור אמונים / אין
האדמה חסרת מבטחים / האדמה זונה היא... / / מנהלת בר-ריקודים / צוחקת בכל
הלשונות / ... / האדמה מתכחשת לנו / בוגדת בנו, מרמה / אדמתנו מחזרת אחר
המלחים... ולא ניכר בה שדבר-מה קושר אותה אלינו". (מתוך: ענבר, עמ' 39-41)
ואם בזונה אנו עוסקים, הבה נשוב ללכת בעקבותיו של עוקבה:

המסורת הערבית מספרת שבאחד הקרבות שניהלו המוסלמים בחצי-האי
ערב נלקח בשבי אותו עוקבה, הידוע לשמצה באיבתו לנביא ולמוסלמים.
וכאשר ציווה הנביא מוחמד להוציאו להורג, פנה אליו עוקבה ואמר: ומה
יהיה עם גורל הילדים אחרי? ענה לו מוחמד: אש הגיהנום תהיה מנת חלקם.
אך עוקבה הוסיף להקשות עליו: ומדוע דווקא אני מכל השבויים הוא
שמוצא להורג? למשמע טרוניה זו של עוקבה הטיח מוחמד בפניו: "האין
אתה אלא יהודי מן היהודים של ציפורי?" דינו של עוקבה נחרץ והוא הוצא
להורג בצליבה. עוד מסופר על עוקבה שהיה "הצלוּב הראשון בתולדות
האסלאם". הוא אף זכה להתייחסות באחד הפוסקים בקוראן.

יהודי מציפורי? האומנם?

עוד יודעת המסורת הערבית לספר לנו כי בתקופת הג'אהליה, היא תקופת הפגאניות
הערבית הטרומ-אסלאמית, שהה בצפוריה משך כעשר שנים איש בשם אומייה, שהוא
האב הקדמון או הסבא-רבא של שושלת בני אומייה, ששלטו בסוריה בתחילת
האסלאם. בתקופת שהותו בצפוריה הלך אומייה זה אל אשה יהודייה, יש אומרים
שפחה ויש אומרים זונה, שהיתה בת-חסות של בני שבט לח'ם ששלטו באזור. אשה
הרתה לו וילדה לו בן ששמו בישמעאל ד'פואן, והמכונה אבו עמר. ד'פואן הילד
נלווה אל אביו אומייה שנדד מצפוריה לחצי-האי ערב. הילד הזה, ד'פואן, אינו אלא
סבו של עוקבה הצלוּב, או "היהודי מציפורי", כדברי מוחמד. לימים נתמנה בנו של
עוקבה, הוא אל-ג'ליד בן עוקבה, על-ידי עות'מאן, הח'ליף השלישי של מוחמד,
למושל מחוז כופה שבעיראק.

מתוך תחושת הייאוש השורה ימים כלילות על טאהא מוחמד עלי מאז ה"נכבה"
והעקירה מציפורי הוא פונה לחפש גאולה במקום אחר. הולך הוא לבקש נחמה אצל
העבר הרחוק של צפוריה. הוא פונה אל דמויות של גיבורים מן ההיסטוריה הערבית
והמוסלמית הקשורה למקום. באחד משיריו, שאינו כלול בקובץ המתורגם הזה
שלפנינו, כותב טאהא מוחמד עלי: "צפוריה, מה את עושה כאן, בלילה האמגושי הזה
/ ... היכן הסוס של שרחביל? [הוא מפקד הצבא המוסלמי שכבש את צפוריה בשנת

[635] / מה עשית בחרבו של צלאח אלדין? [ששיחרר את צפוניה מהכיבוש הצלבני בשנת 1187] / היכן שליחי דאהר [הוא דאהר אלעומר, שבנה את מצודת צפוניה בשנת 1745] / היכן כולם? תוהה טאהא כמחפש תשובה לחוסר-האונים שלו. הפנייה לחיפוש גאולה שחבוא מן העבר הרחוק עלולה לטמון לו סכנה בחובה, בחינת "אליה וקוץ בה". שכן אם ימשיך טאהא מוחמד עלי לנבור ולחקור בעברו עוד עשוי הוא, אולי עלול, לגלות שהוא נצר למשפחתו הענפה של "הצלב הראשון בתולדות האסלאם", או שמא סתם עוד איזה יהודי אנוס אחר מציפורי, שעקבותיו אברו בזמנים קדומים, במרחב הערבי.